

MEDAK, TOMISLAV 'DRUŠTVENA PROIZVODNJA I TRANSFORMACIJE KULTURNE PROIZVODNJE'

Programatske zabilješke uz projekt Zagreb - Kulturni kapital Evrope 3000¹, konferenciju 'Nove suradničke prakse - Oblikovanje evropskog kulturnog konteksta'², festival 'Sloboda stvaralaštvu'³ i Creative Commons⁴

1 Zagreb - Kulturni kapital Evrope 3000 je platforma za suradnju Bacača sjenki, BLOK-a, Centra za dramsku umjetnost, Community Arta, Kontejnera, Multi-medijalnog instituta, Platforme 9,81 i udruge za vizualnu kulturu što, kako i za koga/WHW. Projekt je razvijen s njemačkim partnerom projekt relations, a uz financijsku potporu Kulturstiftung des Bundes. Zagreb - Kulturni kapital Evrope 3000 će razvijati one suradnje - kako među nositeljima tako s lokalnim i internacionalnim inicijativama - koje tematiziraju promjene društvenih uvjeta kulturne proizvodnje, razvijaju strukturni položaj nezavisne kulture i preispituju dominantne režime reprezentiranja kulture. Do 2005. u sklopu Kulturnog kapitala planirane su konferencije, umjetnički festivali, izložbe, radionice, predavanja, predstavljanja, publikacije, medijske produkcije i dr. Važan dio projekta bit će aktivnosti iz kulturne politike usmjerene na reforme institucionalnog okvira nezavisne kulture - povećavanje njenog utjecaja i jačanje njenih resursa. Podrobnije na <http://www.kulturnikapital.org/>.

2 Konferencija 'Nove suradničke prakse - Oblikovanje evropskog kulturnog okvira'. U nastojanju da se preosmisli evropska kulturna agenda iz šire perspektive društvenog djelovanja Felix Meritis Foundation (Amsterdam) i Zagreb - Kulturni kapital Evrope 3000 u ime inicijative policy_forum inicijative (Zagreb) organizirali su u Zagrebu predkonferencijsko događanje za Berlinsku konferenciju o evropskoj kulturnoj politici. Prezentacije, sastanci i diskusije održani 15. i 16. listopada 2004. ponudili su priliku neinstitucionalnim kulturnim inicijativama iz regije, lokalnim kulturnim strategima i međunarodnim policy-makerima da se sastanu, dogovore buduće suradnje i da diskutiraju kako inovativne prakse i platforme socio-kulturne suradnje i taktičkog umrežavanja u istočnoj Evropi mogu utjecati na oblikovanje agende evropske kulturne politike i evropske političke kulture. Podrobnije na <http://www.policy-forum.info/>.

3 Festival 'Sloboda stvaralaštvu'. U razdoru između mogućnosti apsolutnog pristupa kulturnim sadržajima posredstvom digitalnih mrežnih okruženja i ograničavanja prava pristupa kulturnim dobrima restriktivnom regulacijom intelektualnog vlasništva rodio se globalni pokret za 'slobodnu kulturu'. Slobodna kultura nastaje razmjenom, nadovezivanjem i zajedničkim stvaranjem temeljenim na slobodnim i otvorenim sadržajima koje autori dragovoljno ili po istjeku autorskog prava predaju na korištenje javnosti. U tom duhu dijeljenja i zajedničke izgradnje slobodnih dobara - duhu naslijeđenom iz pokreta za slobodni softver i znanstvene zajednice - festival 'Sloboda stvaralaštvu!' predstavio je izložbom, filmskim projekcijama, glazbenim izvedbama i predavanjima najistaknutije primjere globalne suradnje i inicijative za slobodni pristup i arhiviranje kulturne i intelektualne baštine, kao i suradničke projekte proizvodnje novih sadržaja danih javnosti na slobodnu upotrebu, kopiranje i razmjenu. Festival je održan 12.-15. siječnja 2005. u Zagrebu i 20. siječnja 2005. u Splitu. Podrobnije na <http://www.slobodnostvaralastvo.net/>.

4 Projekt Creative Commons je najosmišljeniji i najrasprostranjeniji pokušaj da se u kulturu prenese kultura nesebičnog dijeljenja i zajedničkog stvaranja iz slobodnog softvera. Creative Commons licence prvo su obuhvatno i jednostavno rješenje za alternativno licenciranje autorskih djela. Da bi spriječio da djelo automatski bude objavljeno pod restriktivnim uvjetima zakona o autorskom pravu i da ga učini dostupnim korisnicima s više slobode za korištenje, daljnje stvaranje i razmjenjivanje, autor treba izrijekom navesti uvjete pod kojima daje svoje djelo na korištenje. To je nešto čega u većini slučajeva autori nisu svjesni. A kad i jesu, procedura i sprovođenje takvog izbora predstavlja dodatan napor na kojeg autori često nisu spremni. Creative Commons pojednostavljuje taj postupak tako da autor pomoću web sučelja može izabrati uvjete pod kojima objavljuje svoje djelo i za uzvrat dobiti licencu koja poštiva odabrane uvjete, koja je usklađena s pozitivnim pravnim propisima i koja je obranjiva pred sudom u slučaju spora. Licencu autor dobiva u tri oblika: 1. u obliku pravnog teksta, 2. u obliku sažetka i 3. u strojno čitljivom obliku. Autor pritom i registrira svoje djelo, čime ono postaje lakše dostupno korisnicima u potrazi za slobodnim sadržajima. Poput GNU Opće javne licence za slobodni softver, one imaju za cilj proširiti prostor slobodnog stvaralaštva, njegovu razmjenu i njegovu dostupnost u javnoj domeni, ali za različite stvaralačke sadržaje: muziku, fotografiju, film, video, književnost, dizajn,... Licencu za svoja djela možete dobiti pod www.creativecommons.org, a od 14. siječnja i na hrvatskom pod <http://www.creativecommons.hr/>.

Koncept kulturne prijestolnice je u razdoru.

Projekt kulturnih prijestolnica prožet je dvostrukom ambivalentnošću - on je u razdoru između centralnosti prijestolnice i transverzalnosti kapitala, a taj razdor očituje se u sve većoj hibridnosti kulturne proizvodnje suprotstavljene pozicijama nacionalno-kulturnog identiteta. Preobrazila se politička ekonomija reprezentacije - uklopljena u globalizirane komunikacijske razmjene, reprezentacija više nije stvar predstavljanja reprezentativne, dominantne i unutar granica nacionalne države (re)producirane kulture apstraktnom kulturnom potrošaču. Naprotiv, ona povezuje konkretne subjekte na specijaliziranim poljima praksi i znanja koji djeluju unutar zajedničkog konteksta globalne ekonomske proizvodnje - proizvodnje (pomoću) samih sredstava društvenosti: komunikacijskih razmjena. A kao što domena kapitala postaje socijalna, socialna postaje i domena kulture.

U našem tranzicijskom kontekstu kulturni kapital aktualizira pitanje društvenog djelovanja.

Kako se tranzicija naposljetku svela na dvije stvari: prepuštanje djelovanju tržišnih sila i napuštanje društvenih projekata (ili prije, društva kao projekta), tako je njen najizraženiji učinak postalo nekontrolirano i netransparentno provođenje privatnih interesa u upravljanju javnom sferom. Osjetno odsustvo društvene legitimacije odražava se u iscrpljivanju javnih resursa. A ponekad, kao što je najbolje vidljivo na primjeru naše okoštale institucionalne kulture i njoj služećeg sustava javnog financiranja, održati status quo značilo je biti na samom čelu tog procesa. I dok i dalje jedina dinamika promjene u odnosu između države i institucija koje uzdržava, unatoč drugačijim očitovanjima u strategijama kulturnog razvoja, ostaje dinamika partikulariziranih interesa, poseban društveni i razvojni značaj dobivaju oni nezavisni akteri koji su sposobni iznova artikulirati kulturno djelovanje u terminima socijalne akcije, a socijalno djelovanje u terminima kritičke kulture.

U razdoblju postkominističkog neoliberalnog konsenzusa društvenost postaje kolateralna.

Procesi društvenog planiranja prošli su kroz dubokosežnu krizu u razdoblju postsocijalističke tranzicije. Dvostruku krizu. Jedna se javila s propašću socijalističkog projekta planiranog društvenog razvoja, zaključujući sve realizirane pokušaje osmišljavanja društvenosti kao projekta i svodeći ju tek na nuzučinak autoregulacijskih procesa ekonomskog razvoja. S tom novostečenom kolateralnom ulogom društvenosti došla je druga kriza - šireći se podjednako postsocijalističkim istokom kao i zapadom - u kojoj je nekadašnji nositelj političke univerzalizacije - dakle, država i pripadajuće institucije i procedure vladanja - počeo prepuštati svoju suverenu kontrolu i upravljanje nad društvenom proizvodnjom i prihvatio da operativno i legislativno provodi transnacionalnu ekonomsku integraciju. Ne djelujući pritom više kao nositelj progresivnih političkih programa, već kao krizni upravitelj - ne uzimajući društvenost više kao uzrok, već kao posljedicu.

Hibridna vlasnička konstitucija javnih dobara novi je kontekst društvenog djelovanja.

Lišeno svog univerzalizirajućeg razvojnog mandata i lišeno svoje moći djelovanja, društveno planiranje tako gubi svoju primarnost i učinkovitost nad drugim sistemskim procesima unutar društva. Ono je sada postalo samo jedan parikularni zahtjev među mnogima - ekonomskima, legislativnima, kulturnima itd. - koja se bore za iste društvene resurse. Prividna netransparentnost interesa koja je na djelu u resursima nije tek puka nesaglediva nepreglednost. Naprotiv, treba je razmotriti upravo kao posljedicu hibridne društvene konstitucije resursa unutar konteksta (bilo tranzicijskog bilo globalizacijskog) u kojemu nekadašnji suvereni univerzalizirajući akteri postaju partikularizirani i gube vlast/vlasništvo nad njima. A što resursi postaju hibridniji to tim kompleksnije postaje pristupati njima kao javnom dobru. Budući da javne institucije više ne raspolažu univerzalizirajućom moći politička borba za zaštitu i jačanje javnih vektora više ne može obratiti tim institucijama i zahtijevati da one taj monolitni predmet - resurs - učine javnim. Ono što one trebaju činiti i što čine - i to je još jedna pouka koju treba izvući iz domene informacijske proizvodnje i napora koji se poduzimaju da se ona održi slobodnom i u javnoj sferi, pogotovu iz slučaja slobodnog softvera - to je vidjeti gdje one resurse mogu učiniti više javnima i otvorenima, a manje privatnima jačajući pojedine elemente i slojeve u hibridnoj konstituciji resursa, ulazeći u taktička savezništva i s javnim i s privatnim akterima od društvenog utjecaja, ponekad u jednom sloju ne bi li postigle cilj u nekom drugom.

Istočna Evropa nova je protugeografija logike proizvodnje uključivanja i isključivanja.

Teritorij današnje 'istočne Evrope' više ne predstavlja jedinstvenu topologiju društvenih činjenica s kojima bi se suočavao proces evropskog pridruživanja i globalnog priključivanja. Ako je u povojima postsocijalističke tranzicije taj krajolik možda još i bio bremenit jednakim pristupnim potencijalom, danas je ta geografija pristupa prekrojena. Općenitost zajedničke situacije zamjenila je specifičnost partikularnih potreba. Tadašnja 'istočna Evropa' transformirala se i postala je nepredočiva. 'Istočna Evropa' ne postoji. Ili? Zabrinjavajućim razvojem događanja mjesta koja su dijelila zajednički usud kao dijelovi istočnoevropske geografije sada se nalaze na suprotstavljenim krajevima jaza uključenosti i pristupa. Razmeđe isključenost-uključenost više se ne proteže duž razmeđa istok-zapad. A kako se premještaju razmeđa preraspoređuju se i odgovornosti. Suočeni s pluralnošću fenomena koji dolaze iz 'istočne Evrope' postajemo svjesniji geopolitičke ljestvice prava na pristup i mehanizama isključivanja koji se sada proizvode i učvršćuju i unutar onoga što se nekoć smatralo 'istočnom Evropom'. I tu 'istočna Evropa' dobiva novo značenje - sablast iz budućnosti koja nosi obećanje i poziva na program nove uključivosti. Sudjelovati u proizvodnji isključivanja znači i osporavati i transformirati njenu logiku iznutra - to je politički nalog tog navodno zajedničkog 'istočnoevropskog' iskustva.

Evropska kultura nije stvar općeevropskog konsenzusa.

Ako je Evropska unije uspjela, tijekom mnogobrojnih pregovora, stvoriti konsenzus u procesima ekonomske integracije i zakonske harmonizacije, ne bismo trebali očekivati da će im se kultura pridružiti i učiniti isto. Prvo, kulturu ne treba mobilizirati u svrhu stvaranja legitimacije za Evropsku uniju u njenom današnjem obliku - kao globalizirajuće ekonomske strukture s jakom proceduralnom integracijom koja ima ogromne nedostatke u demokratskoj supstanci. Drugo, ako se to ipak dogodi, to bi otvorilo prostor kulturalizaciji problematike Evropske unije, iako je to problematika kojoj je potrebna politizacija, odnosno repolitizacija. Pitanje moguće evropske kulturne politike uvijek ujedno treba biti i pitanje kakvu to Evropi želimo i trebamo željeti - mi sadašnji građani i mi potencijalni građani integrirano evropskog političkog prostora. Ako Evropska unije ipak ne želi postati superdržavom niti prihvaća da bude tipična popratna pojava regionalnih ekonomskih grupacija u areni ekonomske globalizacije, njena konstitucionalizacija ne bi trebala zazirati od svoje danas prezrene blizankinje - socijalne revolucije. A ono što iziskuje revolucioniranje su postojeće konstelacije oblika socijalizacije, društvenog uključivanja, društvenog djelovanja i društvenog organiziranja, pronalaženjem novih oblika koji će nadilaziti dispozitiv nacionalne države sa specifičnim režimima uključivanja i isključivanja iz njenog suverenog političkog prostora.

Pitanje evropske kulture reaktualizira ulogu kulture u kritičkom društvenom djelovanju - protukulture za Protuevropu.

Ako postoji potreba da se društvenost preosmisli, sagleda izvan okvira i ograničenja nacionalne države i učini uključivom za one koji ne uživaju privilegij da sudjeluju u njenim pravima i slobodama, te bitnije privilegij da sudjeluju u definiranju tih prava i sloboda, pitanje evropske kulture treba iznova razmotriti iz perspektive društvenog djelovanja. I doista, svjedoci smo kako oponirajuća mišljenja koja zahtijevaju da se Evropsku uniju redefinira kako bi mogla odgovoriti na socijalne i političke zahtjeve globalizacije dolaze od što sličnih što različitih, ali društveno-kritički osvještenih kulturnih inicijativa iz raznih djelova Evrope. Zahtijevanje prava za obespravljene i isključene, azilante i imigrante, suprotstavljanje povlađivanju korporacijskim interesima pred interesima zajednice, posezanjima kapitala u javna dobra i kontroli nad informacijskim tokovima, podržavanje slobodne suradnje i stvaranje socijalnih foruma - to je protukultura za Protuevropu.

Transformativno suradničko umrežavanje temeljeno na javnim informacijskim dobrima organizirajuće je načelo evropske protukulture.

Kao što ni Evropsku uniju ne treba svoditi na pomjeranje razmjera organizacijskih oblika nacionalne države na razinu evropskog kontinenta, tako ni koncept kulturnog umrežavanja u evropskim razmjerima ne treba svoditi na pomjeranje razmjera kulturne proizvodnje koja je prethodno nastajala unutar okvira nacionalnih država i nacionalnih kultura i razmjenjivala se preko granica i između kultura. Želi li kulturno umrežavanje odgovoriti na izazov i pridonijeti onim novonastajućim javnim sferama koje presjecaju tradicionalne domene znanja i prakse i koje kritički tematiziraju pitanja postav-

ljena novim transnacionalnim razmjerima društvene integracije, ono mora krenuti u nove oblike intenzivnih, dinamičnih, tematskih i samoorganiziranih mreža koje više ne razmjenju informacije i programe, već proizvode nova znanja i prakse. No, kako je slobodni pristup socijalnim i kulturnim javnim dobrima - pogotovu informacijama - preduvjet za uspješno samoorganiziranje ljudskih potencijala i društvene proizvodnje, evropska protukultura treba jačati javnu domenu pred restriktivnim režimima upravljanja kulturnom i intelektualnom proizvodnjom i pred posezanjima privatnih interesa.

Socijalizam je konzumerizam.

Iako se u socijalističkoj Jugoslaviji polazilo od pretpostavke da društvena proizvodnja počiva na načelima društvenog vlasništva i radničkog samoupravljanja, sve to vrijeme kolanje kapitala se temeljilo na čvrstom načelu industrijskog kapitalizma - kapital je stvarao višak vrijednosti ako su oni koji su prodavali svoju proizvodnu robu - radnu snagu - na tržištu rada, dakle radnici, ujedno bili i oni koji su otkupljivali komodificirane proizvode svoga rada. Proizlazi da je radikalno preutemeljenje društvene proizvodnje u jugoslavenskom socijalističkom projektu naposljetku bilo polovično radikalno - iako su proizvodni odnosi i upravljanje nad sredstvima za proizvodnju osmišljeni na posve drugačiji način, na pitanje kolanja nije dan adekvatan dogovor. To je možda i razlog zašto je, jednom kada se socijalistička ekonomija preistrojila na slobodno tržište, potrošnja bila prvi element u ustrojstvu društva koji je prigrlio novo okruženje - naposljetku ono i nije bilo tako novo. Neuspjeh socijalističkog projekta ležao je u tome da je on razdvajao funkciju proizvodnje i potrošnje u subjektu (razlikovao subjekt na radnika i potrošača, što poznamo kao i otuđenje proizvođača od njegovih proizvoda) i posredovao ih posredstvom procesa apstrakcije i posredovanja općim ekvivalentom isto kao što je to činio kapitalistički projekt. U tom pogledu on je ostao ovisan o kapitalnom odnosu te je stoga i zaslužio svoje ime - državni kapitalizam.

Socijalistička pouka: copyleft je kontinuum znanja.

Iskoristivši prednost male zajednice globalnog doseg, epohalnu koincidenciju proizvodnje i potrošnje u digitalnom mediju i pravno osnovan razmjenski odnos temeljen na autorskom pravu, slobodni softver je uspio u relativnom dokidanju funkcionalne diferencijacije na proizvođača i potrošača. Namjesto da apstrahira rad u opći ekvivalent, on se opredjelio pretvoriti ga u znanje koje mu treba za komunikaciju kako bi koordinirao taj kolektivni napor u stvaranju zajedničkog dobra. Budući da tržišni mehanizam oskudice nije primjenjiv na nešto što je digitalno, neiscriptivo i neisključivo, način da potražnja dade input razvoju nisu cijenovni signali nego znanje, informacije. To je razlog zašto zajednica razvijatelja slobodnog softvera uključuje čitav raspon od hakera do korisnika - ona je, naime, ponajprije kontinuum znanja, i to je razlog zašto je copyleft njeno temeljno svojstvo - on je jamac da će znanje ostati slobodno za kolanje. A budući da je copyleft političko-ekonomska strategija autonomije - doduše, možda ograničenoga vijeka, autonomija koja će možda jednom iščeznuti pred naletom tržišta ili razvojem tehnologije - njegova je vrlina da ne sijedi metodologiju socijalističkih projekata, naime da oslobađa mnoštvenost proizvodnje i kolanja preutemeljujući društvenost. Naprotiv, on oslobađa mnoštvenost društvenosti preutemeljujući proizvodnju i kolanje.

Kulturni ratovi.

Razvojem digitalnih tehnologija u protekla dva desetljeća dvije sastavnice sustava kulturne proizvodnje promijenile su stubokom svoj socio-ekonomski karakter – sredstva za kreativnu proizvodnju postala su široko dostupna, a digitalne mreže učinile su kanale za distribuciju kulturnih proizvoda sveprisutnima. Infrastrukturu za globalnu proizvodnju i distribuciju kulture svojedobno je ekonomski mogao održavati samo pogon kulturnih industrija. U režimu digitalnih dobara, umrežavanjem resursa i dijeljenjem kulturnih proizvoda, tu infrastrukturu sve više stvara sama zajednica korisnika i stvaratelja, korisnika-stvaratelja. No, s tim prodorom korisnika iz potrošačke u proizvodnu sferu industrije digitalnih alata i industrije kulturnih dobara ulaze u konflikt s korisnicima oko njihovih prava i sloboda da razmjenjuju kulturne sadržaje, da ih koriste za daljnje stvaranje i da sami stvaraju digitalna oruđa za svoje stvaralaštvo. Kao što se s pokretom za slobodni softver razvila zajednica korisnika koja je proizvodnju softvera htjela i uspjela zadržati među korisnicima, tako se na području kulturne proizvodnje javlja stvaralačka zajednica koja svoja djela želi učiniti slobodno dostupnima korisnicima. I kao što je pokret za slobodni softver razvio svoje autonomne proizvodne modele paralelno uz ili izvan sustava softverske industrije, tako danas zajednica slobodnih stvaratelja razvija svoje proizvodne modele. No, da bi softver održao javnim kako bi ga korisnici dalje razvijali i slobodnim pred pokušajima prisvajanja, pokret za slobodni softver morao je izumiti pravni instrument slobode, GNU Opću javnu licencu. Koristeći upravo ono sredstvo koje je omogućavalo isključivost vlasništva nad intelektualnim dobrima - autorsko pravo, ta licenca odražava volju autora da drugima odredi pravo na slobodno korištenje svoga djela, ali i da ih spriječi da prisvoje to djelo i isključe druge od te slobode. Slijedeći primjer slobodnog softvera i slobodno stvaralaštvo razvija pravna sredstva slobode. Kultura, podjednako kao i softver, počiva na mogućnosti da se razvija dalje na onome što su stvarali prethodnici, a da bi se moglo razvijati iz onoga što su stvarali prethodnici potrebno je da njihovo stvaralaštvo ostane slobodno dostupno.

Ovaj članak objavljen je pod licencom Creative Commons Imenovanje-Dijeli pod istim uvjetima (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.0/hr/deed.hr>) i možete ga slobodno kopirati, prerađivati i distribuirati.